

ז' כוחות אמריקניים לבצוע הפסקת האש, אך למעשה לא היה טרומן מוכן
ז' צעד כזה. על שהרור חיפה מן הכנופיות הערביות בוחב בין כאילו היהודים
ו' בעיר ובך הוא בוחב: "בוחות ההגנה והארגון נטלו לידיהם את החימה וב-2
ו' לחיפה". המצב בירושלים מתואר בדלקמן: "איטיות ערביות התביאו את
ות הדביקו את פיוחיהם לכל יתגלו בידי כנופיות קומנדו ציוניות ששוטטו
צאות מלחמת 1948. הוא מסכם כך: "בינתיים הפקירו השלטונות הבריטיים את
י' שנים של הכנות בלחי מספיקות לעצמאות. הם השאירו את פתרון הסכסוך
באופן זה באה שואה על שני הצדדים ומפלה לצד האחד". בין מצא בבריטים
מפלה הערבית, ואת בלי להזכיר איזה צד בסכסוך רצה בפתרון הכעיה בכוח

ם טוענים שהקמת מדינת ישראל נתאפשרה בגלל משגים חמורים שעשה
ההבדל בין השניים הוא בכך שווילסון מבקש להוכיח שהקמת הטרינה היהודית
סיים האמריקניים, ואילו בין מציג את הציונות בלאומנות חוקפנית ששמה לה
נת אדמות האומה הפלשתינית לגרש מן הארץ את האוכלוסייה המקומית
מבין הערבים שנשארו בפלשתינה את זכויותיהם המדיניות. בדרך זו הופך
כול של בין להיות מבשיר בידי התעמולה הערבית העוינת לישראל.

דב לוין

גלות קפריסין 9-1946 כבואה של היישוב בארץ ישראל

דוד שערי, גירוש קפריסין 1946-1949 — ההעפלה, המחנות וחברת המעפילים, ערך
והחקין לדפוס ראובן אשל, הוצאת אוניברסיטת תל-אביב, המכון לחקר הציונות, הספרייה
הציונית על-ידי ההסתדרות הציונית העולמית, ירושלים תשמ"א, 389 עמ', נספחים, מפחחות
וסיכום באנגלית.

המונה "גירוש קפריסין" היה בשלהי מלחמת העולם השנייה מטבע הלשון המקובל לציון
המעפילים שגורשו בידי השלטונות הבריטיים מחופי ארץ-ישראל לקפריסין, כמו גם לציון
מחנות הגירוש שבאי זה, שבהם שהו המעפילים. הפרשה כולה, למרות שנמשכה שלוש שנים
בערך, והסעירה את היישוב היהודי בארץ-ישראל ובעולם כולה, נשכחה מהר למדי. זאת אולי
בשל עיחיה — בין המאורעות הגדולים של אוחו זמן, שהאפילו עליה במידה רכה: המאבק
הדראמטי על העלייה שנערך על חופי הארץ ומחוצה לה ("יציאת אירופה"), הקמת המדינה
ומלחמת העצמאות. אפשר שגם האופי האינטנסיבי של החיים כמדינה ישראל, במשך 30
השנים האחרונות תרם לשכחה זו. הרבר מתבטא גם בהיסטוריוגרפיה של זמננו. עדות-מה
ליחס זה ניתן למצוא במישור הפולקלוריסטי: בשעתו רווח הביטוי "שמענו עליך בקפריסין"
שפירושו (לפי מילונם של דן בן אמוץ ונתיבה בן יהודה): "אל תתרברב, מבידימ אותך משכבר
הימים".

והנה נגאל הנושא מן השכחה הודות למפעלו הברוך של ד"ר דוד שערי, מי שהיה בעצמו
אחד השליחים הארצישראליים שפעלו בין מגורשי קפריסין. ד"ר שערי, שהוא מבכירי
העובדים של "עליית הנוער", ידוע גם כחוקר ופובליציסט. את עיקר מחקריו הוא מבסס על
חומר ארכיוני עשיר שהועבר בשעתו מקפריסין ארצה וכן על עדויות שאסף מפני אלה שהיו
מעורבים בנושא. כל זה כונס ונערך בצודה נאה ועניינית, בספר רכי-ממדים, המחולק לארבעה
שערים שכל אחד מהם מעורר עניין בפני עצמו.

בראשון שבהם (והוא גם הקצר ביותר) מובא הדקע הכללי של המעפילים בימי מלחמת
העולם השנייה, וכן פרטים בסיסיים על האי קפריסין, מבחינת הנוף, החושבים והמאבק
הפוליטי שלהם על עצמאותם. בין היתר מוזכר גם הפרט הנשכח, שאי זה שימש כבר בעבר
במקום מעצר וריכוז ארעי לכמה מאות עולים שיצאו בשנת 1942 מתורכיה ומרומניה, כדייעת
השלטונות הרומניים ובעודתם! העניין לא עורר בשעתו תשומת לב מיוחדת, אולי מפני שנתפס
כ"מתן מקלט לפלטים שניצלו מטביעה".

השער השני — הגדול לאין ערוך מקודמו — הוא למעשה ריכוז מידע בסיסי ושיטחי על
כל המהלכים הפוליטיים, המינהליים, הצבאיים והלוגיסטיים, הן אצל הגורמים היהודיים והן
אצל הבריטים, שהביאו לריכוז 52.000 מעפילים באי (שהיה אז מושבת-כתר בריטית), וכן

התגובות בארץ ובעולם. אם בגלל חוסר הקומנטאציה מתאימה ואם בגלל סיבות אחרות, נושא אחרון זה מובא כאן בצטטום בלשון. במיוחד אמורים הדברים לגבי רעת הקול והממסד הבריטי. שהי באותו זמן שלטה באנגליה ממשלת הלייבור, ולה היו יומרות הומניטריות. מסתבר, שתבוי תפולמנט מטעמה במחנות. הוא היין גם לגבי "מכתבים לעורך" בעיתונות לא ידוע על ביקוד משלחות מטעמה במחנות. הוא היין גם לגבי "מכתבים לעורך" בעיתונות הבריטית. לעומת זאת, מובא בשער זה שפע של נתונים ופרטים חשובים ומעניינים על קרוב ל-40 ספינות המפעלים שנוסעיהן הוגלו לקפריסין: החל מ"ניור" וכלה ב"נחשוק". מידע עשיר זה מובא בצורה הראויה לשבת, מבחינה התמציתיות והשיטתיות שבה טורד, ומבחינת סידורו: לפי סדר כרונולוגי ולפי ארצות המוצא, מאירופה ומצפון אפריקה. רשימה מרוכזת של הספינות מובאת גם כמדור הנספחים שבסוף הספר.

השער השלישי, הגדול ביותר המרכזי — תרחי משמע — אכן עוסק בגרעין הפרשה, דהיינו: קודותיהם של מחנות המפעלים בקפריסין, המחולקים כדלקמן: (א) שלב הריכה, מעת כוא המגורשים הראשונים באוגוסט 1946, ועד סוף דצמבר אותה שנה, כשבמחנות כבר שהו למעלה מ-8,000 נפש; (ב) השלב של ההתבססות או ההתמסדות — בעיקר במחצית הראשונה של שנת 1947; (ג) שלב התמורות הבולטות בהרכב האתני של הבלואים במחנות, שהחל עם כוא הגל הגדול של יהודים מרומניה — סוף 1947 ותחילת 1948; (ד) שלב ההמתנה, רווי המתת, לעלייה של הצעירים יוצאי צבא, טבין המפעלים — מיולי 1948 ועד ינואר 1949. בעת שהחל בחיסול מחנות הגירוש ("מבצע פדות").

אחרון הגולים עזב את קפריסין בדרך לארץ-ישראל ב-10 בפברואר 1949, דהיינו בערך שמונה חרשים לאחר כינון המדינה. באותה תקופה (למעשה מיולי 1948) נותרו במחנות 30,000 איש. רובם בכולם בגיל גיוס בעלי ניסיון צבאי וכאלו שעברו אימונים שיטתיים במסגרת "שורת המגינים" ("ההגנה") במחנות. אנשים אלה, בנוסף לקושי הנפשי שלהם להישאר בגלות קפריסין, בשעה שהמדינה עומדת לקום ומתנהל מאבק על קיומה, היו גם פוטנציאל בלתי מבוטל של כוח לצבא ההגנה לישראל, שלא היה משופע אז בכוח אדם מסוג זה. לנושא באוב זה מוקדשים בשער השלישי שני פרקים: אחר מהם מתאר את המצוקה הנפשית ששררה במחנות, המשתמעת גם משם הפרק ("ממחנות פליטים למחנות שבויים"). האחר דן בשאלה "מדוע לא חוסלו המחנות אחרי הכרזת המדינה?" בין הסיבות לכך מונה המחבר את קשיי הקליטה בארץ, וכן את חוסר האפשרות לצייד את סנינות האבטחה של תיל הים בתותחים ארוכי טווח ונגד מטוסים. בשולי הדברים נרמזה גם האפשרות שממשלת ישראל (או לפחות ראש הממשלה) העדיפה או להשקיע את מעט המשאבים שברשותה כדי להעלות תחילה את שארית הפליטה מאירופה, אזלי מחשש שמא יהגרו לאדמות מצר לים. מעפילי קפריסין כבר נחשבו כמצויים "בכיס" של מדינת ישראל.

יתר הפרקים בשער זה עוסקים בנושאים שונים, כגון: "שורת המגינים", הגשת הסעד למפעלים העצורים; הבריטים זיחס למפעלים; האוכלוסייה המקומית וחסם למפעלים, ובכלל זה שיתוף הפעולה עם המחנה הגננאי; הדיכויים המשפטיים של גירוש קפריסין. במבט השער הרביעי ("חירות בתוך עבדות") עוסק ד"ר שער, בין היתר, בניחות המבנים המורפולוגיים של חברת המפעלים ולכן הוא נזקק, בנוסף לחומר הארכיוני, גם לקריטריונים סוציולוגיים. נראה שכאן מוצא במידה רבה גם את הידע שלו בפסיכולוגיה תרבותית ובחזרת המדינה ובעיקר את ניסיונו החינוכי-ציבורי. כאן נסקרים המוסדות השונים מבחינת הפקידות גם תפקידיהם וכן, מה שתשוכ לא פחות, ההרכב הערתי (אדצות מצא) והמפלגתי של הכלואים ומקומם של השליטים הארצישראלים בקרבם. חומר מאסף בלויית טבלאות מובא

בשער זה גם על התעסקה וההכשרה המקצועית, על פעילותן של 7 תנועות הנוער הציוניות ("איש על מחנהו ואיש על דגלו") וכן על תהליכים דמוגראפיים. את גולת הכותרת של רוח החינויות היצרניות בגלות קפריסין רואה המחבר במישור החינוכי-תרבותי, כמעפילים המזהירים, כמו כפר הנוער, סמינר רוטנברג, התיאטרון וכו'.

בשיאו של המתקן, ושל הספר כולו, ניתן לראות את פרק הסיכום, שה"לייטמטיבי" שלו נדמו כבר מכותרתו הקולעת, "קפריסין היא גם כן ארץ-ישראל" (קרוב לוודאי שזו היא פאראפראזה של האמירה שהיתה נפוצה בקרב המהפכנים נגד שלטון הצאר: "סיביר גם היא ארמח רוסית"). רוצה לומר, כל הווי חייהם המאורגנים של המפעילים, ובראשם המוסדות, תנועות-הנוער, שורת-המגינים, שפעלו במחנות קפריסין, על יסוד הבנה כללית והסכמה בלתי פורמלית, ודמו מבחינות רבות למערך הפוליטי-מינהלי שהתקיים ביישוב היהודי בארץ-ישראל בשנות ה-30 וה-40. הכוונה היא קודם כל לפוליטיזציה המוכחשת ששלטה ברוב תחומי החיים במחנות, כגון שיכון, מזון ותרבות. עד כדי כך הגיעו הדברים ש"מעפיל בלתי מפלגתי התקשה מאוד כסיפוק צרכי היומיומיים". אמנם, המפה הפוליטית הפנימית לא היתה בבחינת העתק מוחלט של התחלקות המצביעים לוועד הלאומי בארץ-ישראל, אולם ההגמוניה של המערך ההסתדרותי פעלה גם באן רוב השליחים הארצישראלים נמנו עם ההתיישבות העובדת. יותר ממחצית ציבור המפעילים היה מאורגן כתנועות שחשו בצלן של מפלגת הפועלים המאוחדת ושל מפלגת פועלי ארץ-ישראל. חלקם של חברי ביח"ר והצה"ר היה כאן קטן ממשקלם בישוב.

סימן היכר נוסף לדמיון בין היישוב החדש בארץ-ישראל ובין אוכלוסיית המפעלים בקפריסין היא העובדה שראשי הממסד באו מקרב יוצאי פולין, ליטא ומערב רוסיה; אף-על-פי שמבחינה כמותית היה שיעורם 35% בלבד (לעומת יוצאי רומניה-הונגריה ששיעורם הגיע ל-52.5%). יש דמיון רב בין אחיזתם האיתנה של יוצאי פולין בתפקידים המרכזיים במחנות ובין אחיזתם של יהודים ממוצא פולני במוקדי הכוח של היישוב העברי בארץ-ישראל באותם ימים. יוצאי צפון אפריקה היו מבחינה זו קבוצת שוליים (שיעורם בקרב העולים הגיע ל-5%). לא זו בלבד שלא היתה להם לשון משותפת (תרחי משמע) עם יוצאי אירופה, אלא שגם מעטים מאוד ביניהם היו מאווגנים במסגרות תנועתיות. הפער בין שני הצדדים הביא אפילו להתנגשויות. הנה כי כן נכשל או באופן חרוץ המפגש הביני-עדותי, שהיה כמובן כפי ונערך בתנאים של בית סוהר גדול.

במבט לאחור אפשר לראות בניסיון כושל זה התחלה של תהליך קליטת העלייה ההמונית שהגיעה לישראל מצפון אפריקה. עם ואת יש מקום לשאול מדוע לא הפכו אח מחנות קפריסין למעבדה לקליטת עלייה. בצדק מוצר ד"ר שער על כך שהקבוצה הראשונה מגולה זו לא שימשה אבן-בוחן לרכי טיפול מיוחדות בעדה זו שהייתה עד אז כספר החתונה לרוב ה"איכונים" בתנועת החינוך. לדעתו, טיפול אינדיבידואלי וקהילתי היה עולה בקנה אחד עם הרקמה התברתית של העדה והיה מונע כישלונות בעתיד.

על כך התריעו כבר אז שליחי הנוער הפועל של ההסתדרות אלי מויאל ורפאל צוריאני. אולם ככל הנראה שומע לא היה להם, כמו שלא היה הד גם להצעותיו התרבותיות, אמנם, אך הקונסטרוקטיביות ומרחיקות הראות של גיורא יוספטל, לשגר לקפריסין שליחים כלליים, מעין עובדים קהילתיים, לטיפול במפעלים שלא על-פי מפחה מפלגתי. תחת זאת העביר היישוב המאורגן לאי מערכות ארגוניות ופוליטיות שעיצבה חברת העליית בארץ-ישראל ושלא תאמו קרוב לוודאי את המנטאליות של העלייה ההמונית שמעפילי קפריסין היו בין נחשונה. אופייני הדבר, שאפילו הסוכנות היהודית, שקליטת העלייה היתה בסמכותה, התנערה בגלל

סיבות שונות מן האחריות לשיפור חנאי חייהם של המעפילים. הוא הדין גם לגבי ארגונים גדולים אחרים. למרבית המול נכנס לחלל הזה ארגון הגיונט, שעשה שם עבודה נפלאה וברובה שיתף פעולה עם השליחים ועם יתר הגורמים. למיכום, מאזנם של מעפילי קפריסין, הן כמתנות והן אחרי עלותם ארצה, היה חיובי בדרך כלל. אמנם, עדיין נחזק מחקר מקיף על קליטתם בישראל, אולם כמכת ראשון נראה שהם נקלטו רובם ככולם ביישוק הקיים ו"התחללו" בתוכו. לא אוכל לסיים סקירה זו מבלי לתזור ולציין את צורתו הנאה של המפר, את מבנהו הרגיוני, שפתו הקולחת ובותרות המשנה הקולעות. כמו כן ראוייה לשבח הדייקנות הרבה בהצגת הנתונים הרבים למגיהם. אשר על כן יש לברך בנוסף למחבר גם את העורך, את טנהל ההוצאה ואחד כל מי שסייעו בעיצוב הספר מן הבחינה הלשונית, הגראפית והצורנית.

אברהם מרגליות

ארגונה הפנימי של יהדות גרמניה בין שתי מלחמות העולם

Max P. Birnbaum, Staat und Synagoge 1918-1938. Geschichte des Preussischen Landesverbandes juedischer Gemeinden; (Schriftenreihe wissenschaftlicher Abhandlungen des Leo Baeck Instituts); Tuebingen Mohr 1981. Pp. XII und 298

אופייה הפלורליסטי של יהדות גרמניה כדורות האחרונים לפני חורבנה התבטא לא רק במגוון הדעות ואורחות החיים, אלא גם בריכוז המוסדות האגודות למיניהם, שפעלו זה כצד זה ללא תכנון מרכזי. בעיותיו של מערך ארגוני זה נדונות בספרו של מקס בירנבאום, שהוא החיבור המקיף הראשון המהפסדם בחתום זה. רוב הספרים על יהודי גרמניה דנים ביצירתם התרבותית, כשאלת השתלבותם בחברה הסובבת וכפעילותם הפוליטית בתוכה, או שהם עוסקים בגילויי האנטישמיות ובדרכי תגובתם עליה. הכרך שלפנינו, פרי עבודת מחקר מעולה, ממלא אפוא חלל ריק בהיסטוריוגרפיה. הספר מחולק לחיבורי ימי הרפובליקה, התופס כשני שלישי ממנו, ולחיבור תקופת הרייך השלישי בשנים 1933-1939, שבהן לא די שלא נתחסלה מערכת המוסדות היהודיים, אלא היא אף התרחבה ונטלה על עצמה תפקידים נוספים. הספר מתמקד בשני נושאים: בשאלת הקמתו ותיאור תולדותיו של "האיגוד הפרוסי של הקהילות היהודיות" (Preussischer Landesverband juedischer Gemeinden), שפעל בשנים 1922-1938 והקיף 75% בערך מכלל האוכלוסייה היהודית ובשאלת הקמתו של ארגון כולל של יהודי גרמניה.

המאמצים לכינון התאגדות ארצית של כל הקהילות היהודיות, שתחילתם עמד באמצע המאה הי"ט, חכפו עם הקמת הרפובליקה. בתוקתה ראו פרנסי העדה בסיס משפטי, שיבטיח להתאגדות זו — כאשר תוקם — מעמד מוכר על-פי התוק הציבורי, בדומה למעמד הבנסיות הנוצריות במדינה. עיקר היוזמה באה מצדו של איזמר פרוינר, ואישיותו המקורית והמרובבת של איש זה משתקפת היטב בספר. פרוינר שהיה בעל השכלה משפטית הוסיף לרכונות, היה מפקדיה הבכירים של קהילת ברלין. הוא לא רק הגה את הרעיון, אלא גם נרתם לכיצונו בכל מאודו. לעומת זאת, ניצבו ההסתדרויות הפוליטיות הגדולות, כדוגמת ה-CV, ועקבו אחר התפתחות העניינים ממרחק, חניחו של פרוינר, לכינון ארגון יהודי כולל, נחשבלה בוועידת "ברית הקהילות הגרמניות-יהודיות" (Deutsch-Israelitischer Gemeindebund) בינואר 1921. כיצועה של התכנית נדחה שוב ושוב, מתמת התנגדות מבית ומחוץ וסביבה התנהלו שורה של דיונים ומאבקים, שנמשכו עד עליית היטלר לשלטון ואף לאחריה. עם זאת לא נערך מצולם דיון יסודי כמטרות ההתאגדות המיוחלת. נראה שהתכוונו לכינון מסגרת ארגונית כוללת, אך לא לחידוש תוכן החיים היהודיים, שמעייניהם החולדלו ומוסדותיהם התפרקו כימי האמנציפציה.

האוניברסיטה העברית בירושלים

המכון ליהדות ומנו

עורך: ישראל גוטמן
מערכת: שמואל אלמוג, מנחם קאופמן
מזכיר המערכת: יחיעם וייץ

יהדות זמנו

שנתון לעיון ולמחקר

כרך א (תשמ"ד)